

Interview

Een diagnose van onze tijd: 'In Europa is het misschien nog niet te laat'

Ilja Leonard Pfeijffer: 'Mensen kiezen niet voor fascisme uit onwetendheid, maar omdat het een goed gevoel geeft'



Pieter Stockmans

11 april 2026 • 18 min leestijd

Volgen

'Europa staat voor een existentiële keuze. We moeten onszelf heruitvinden als democratische wereldmacht.' In zijn nieuwste boek *Absolute Democratie* legt de Nederlandse schrijver Ilja Leonard Pfeijffer bloot hoe neoliberalisme, big tech en extreemrechts in de Europese Unie samenkomen.

Twee jaar lang publiceerde **Ilja Leonard Pfeijffer** tweewekelijks een column in *De Morgen*. Gebundeld in *Absolute democratie* tonen ze een huiveringwekkende evolutie. 'Als ik mijn eerste column herlees, ben ik geschokt over de snelheid van de ontwikkelingen, vooral in de Verenigde Staten', zegt hij.

Pfeijffer begon met zijn columns begin 2024. Meer dan de helft van de wereldbevolking zou dat jaar naar de stembus trekken. Hij wilde de mogelijk ingrijpende politieke verschuivingen

documenteren en analyseren, als bevoorrechte getuige van de geschiedenis. Na Trumps herverkiezing bleef hij schrijven tot eind 2025.

‘Wat me nog het meest verontrust,’ vertelt Pfeijffer, ‘is dat Trump geen enkele tegenstand kreeg van partijgenoten in het parlement. Rond hem bewegen zich harde antidemocratische krachten. Maar ik denk dat de meesten handelen uit cynisch eigenbelang.’

Democratie en groeiende economische ongelijkheid

Pfeijffer ziet groeiende economische ongelijkheid als de belangrijkste motor achter de afbraak van de democratie. ‘Democratie moet machtsconcentratie voorkomen en belooft gelijkheid. Maar omdat de ongelijkheid blijft toenemen, groeit ook de onvrede. Mensen kunnen ermee leven arm te zijn, maar niet armer dan anderen.’

Zijn landgenoot en essayist Menno ter Braak schreef dat al in 1937, in *Het nationaalsocialisme als rancuneleer*. De niet-ingeloste belofte van gelijkheid wekt rancune, die volksmenners kunnen gebruiken om via de democratie de macht te grijpen. Ter Braaks waarschuwing over het nationaalsocialisme is volgens Pfeijffer ‘100 procent van toepassing op vandaag’.

‘Techmiljardairs en autoritaire leiders laten racisme vrij spel, om zondebokken zichtbaar te maken. De rancune wordt daar bewust op gericht, weg van de diepere oorzaken van economische ongelijkheid.’

Zelfs de oude Grieken kenden deze politieke les al, weet Pfeijffer als classicus. Toch trappen we telkens in dezelfde val, omdat de mechanismen altijd een andere gedaante aannemen. ‘We moeten ze steeds opnieuw ontmaskeren.’

Vandaag betekent dat vooral: de verantwoordelijken voor het neoliberalisme ontmaskeren. Want dat systeem leidt tot de klimaatcrisis en tot extreme ongelijkheid. ‘De 40 rijkste mannen bezitten samen evenveel als de helft van de wereldbevolking. Economische ongelijkheid ondermijnt gelijke zeggenschap, omdat geld meer dan ooit politieke macht is.’

Pfeijffer besteedt in zijn columns veel aandacht aan techmiljardairs. De rijkste mannen ter wereld bezitten platforms waarmee informatie miljarden mensen bereikt. Steeds vaker gebruiken ze die om wereldwijd autoritaire leiders te steunen door rancune over ongelijkheid aan te wakkeren.

Zo wordt onvrede over economische ongelijkheid aangewakkerd door juist degenen die die ongelijkheid veroorzaken, om leiders aan de macht te helpen die haar verder vergroten. Waarom laten mensen zich daardoor vangen? ‘Omdat extreemrechtse populistten de rancune bewust op een zondebok richten, weg van de diepere oorzaken’, zegt Pfeijffer.

‘Ooit waren de Joden die zondebok, vandaag zijn dat de asielzoekers. Alles wordt hun schuld. Techmiljardairs en autoritaire leiders laten racisme vrij spel om zulke zondebokken

zichtbaar te maken. Dat wekt wraakgevoelens op, en dat voelt goed. Mensen kiezen niet voor fascisme uit onwetendheid, maar omdat het een goed gevoel geeft. Het volk wil een lynchpartij, of de feiten nu kloppen of niet.'

Intelligente burgers als aartsvijand

Dit hangt samen met wat Pfeijffer de 'democratisering van de feiten' noemt. Door internet en sociale media heeft iedereen toegang tot informatie, wat het respect voor echte expertise heeft ondermijnd.

'Het oordeel van een expert wordt evenveel waard als de mening van een leek. Het vertrouwen in journalisten en wetenschappers brokkelt af, terwijl een democratie alleen kan functioneren met goed geïnformeerde burgers. Extreemrechtse bewegingen die de democratie willen ontmantelen, bezuinigen vaak op onderwijs en media. Dat is de eerste stap om via onderwijs en media hun eigen ideologie door te drukken. Vaak doen ze dat dan onder het mom van "mediapluralisme".'

'En vervolgens is het misschien ook best een goed idee om AI (*artificiële intelligentie, red.*) te verzinnen, zodat mensen hun kritisch vermogen uitbesteden aan een computer, terwijl je tegelijkertijd ook al hun data kunt krijgen', vervolgt Pfeijffer cynisch. 'Dat alles bij elkaar is een effectief project voor een domme bevolking. Intelligente burgers zijn de aartsvijand van elke dictatuur.'

In juli 2024 verspreidden extreemrechtse influencers zo het nepnieuws dat de dader van [een steekpartij op meisjes in Engeland](#) 'een moslim en asielzoeker' was. Elon Musk deelde dat bericht met zijn 235 miljoen volgers op X, hoewel Britse autoriteiten al hadden bevestigd dat de dader moslim noch asielzoeker was. 'De feitelijke van feiten wordt gewogen op de schaal van de massaliteit van hun verkondigers', schrijft Pfeijffer.

'De vrijheid van meningsuiting wordt gebruikt als een dekmantel om haat te verspreiden. Ze is voor de VS een strategisch instrument, omdat ze autoritaire machtsgrepen kan ondersteunen.'

Volgens hem werkt de rijkste man ter wereld aan een 'grootse machtsgreep', terwijl de democratie niet uitgerust is om zulke macht te beteugelen. 'Het lot van onze democratie voltrekt zich in een digitale, mislukte staat die is onderworpen aan de wetten van de heren van de digitale oorlog', citeert hij Giuliano da Empoli, voormalig adviseur van de Italiaanse oud-premier Matteo Renzi en de Franse president Emmanuel Macron.

Volgens Pfeijffer staat de digitale revolutie niet langer in dienst van vooruitgang. 'Zelfs de nationale veiligheidsstrategie van de VS doet een beroep op de vrijheid van meningsuiting als dekmantel voor de vrijheid om haat te verspreiden. Ze is voor de VS een strategisch instrument, omdat ze de vrije circulatie van rancune en dus autoritaire machtsgrepen kan ondersteunen.'

Extreemrechtse populistten mobiliseren via techplatformen vooroordelen op industriële

schaal en creëren een gevoel van crisis, en vervolgens presenteren ze hun antidemocratische maatregelen als “gezond verstand”. Dat doet Pfeijffer denken aan het nazibegrip *Gesundes Volksempfinden*, het vermeende morele gevoel van het volk, dat diende als juridische basis voor noodmaatregelen.

Crisis creëren

Volgens Pfeijffer laten extreemrechtse populistten problemen bewust bestaan. ‘De problemen daadwerkelijk oplossen zou electorale zelfmoord zijn. In Nederland werd een “asielcrisis” gecreëerd door een wet over de spreiding van asielzoekers in te trekken, waardoor opvang geconcentreerd raakte op één plek. Beelden daarvan op televisie versterkten vervolgens het idee dat de situatie uit de hand liep. De Italiaanse premier Giorgia Meloni doet iets gelijkaardigs met het eiland Lampedusa.’

Toen Geert Wilders’ Partij voor de Vrijheid (PVV) in 2024 uiteindelijk mee ging regeren, werd een ‘toneelstuk van daadkracht’ opgevoerd met een geforceerd voorstel voor een asielnoodwet. Ook Meloni lanceerde beleid waarvan ze wist dat het juridisch zou sneuvelen bij de rechter, bijvoorbeeld haar akkoord met Albanië om geredde migranten daar hun asielprocedure te laten doorlopen.

Dat was volgens Pfeijffer precies de bedoeling: dan konden ze rechters aanvallen, aantonen dat die “de wil van het volk” blokkeren en suggereren dat het probleem in een democratie niet oplosbaar is.

‘De problemen oplossen daadwerkelijk oplossen zou electorale zelfmoord zijn voor extreemrechtse populistten.’

Het grootste gevaar ontstaat wanneer centropartijen de zondebokpolitiek overnemen. In België gebeurde dat toen een christendemocratische minister herhaaldelijk de opvangwet voor asielzoekers schond, waarna de staat honderden keren door rechtbanken werd veroordeeld (*tot op vandaag, red.*).

‘Ook centrumrechts blijft de bevolking om de oren slaan met een probleem dat het niet kan oplossen’, zegt Pfeijffer. ‘Daardoor groeit de roep om daadkracht, wordt de traagheid van de rechtsstaat als hinderlijk ervaren en neemt de steun toe voor extreemrechts, dat die rechtsstaat wil ontmantelen.’

Waar zijn de socialisten en de liberalen?

Linkse partijen zouden de onvrede juist op de drastisch toenemende economische ongelijkheid en op het kapitalisme kunnen richten. Maar zij groeien niet spectaculair, terwijl de omstandigheden daarvoor nochtans rijp zijn. Rechtse partijen, die de onvrede afleiden naar zichtbare doelwitten en die een cultuuroorlog voeren, groeien wél.

‘Sociaaldemocraten hebben hun geloofwaardigheid verloren omdat ze de vrije markt en het kapitalisme omarmden’, zegt Pfeijffer. ‘Nu het kapitalisme zélf steeds meer het probleem

wordt, willen mensen verandering en zien ze traditionele linkse partijen als onderdeel van het probleem.'

Écht socialistische partijen worden daardoor wel aantrekkelijker. Toch is ook hun groei beperkt, vergeleken met de groei van extreemrechts. Bij de laatste Nederlandse verkiezingen groeiden rechtse partijen die het culturele frame gebruiken naar 42 zetels, terwijl partijen die het economische frame volgen op winst met 23 zetels bleven steken.

Pfeijffer wil dat nuanceren: 'In de VS zien we voorbeelden dat uitgesproken linkse politici zoals Bernie Sanders (*senator en oud-presidentskandidaat, red.*) en Zohran Mamdani (*de nieuwe burgemeester van New York*), die het kapitalisme wél ter discussie durven te stellen, veel beter scoren dan verwacht.'

'Er was in de VS ook het referendum dat samen met de presidentsverkiezingen werd georganiseerd over een aantal socialistische voorstellen zoals betaald ziekteverlof. De dag dat Trump werd herkozen, werden deze voorstellen massaal goedgekeurd, zelfs in volledig "republikeinse" staten. Dat is waar de onvrede ligt.'

'Het probleem was dat de Amerikaanse kiezers Kamala Harris en de Democratische Partij zagen als vertegenwoordiger van de status quo.'

Het speelveld ligt open voor écht socialistische en écht liberale partijen die de economische en politieke vrijheden van gewone burgers beschermen.

Ook voor écht liberale partijen zou de tijd rijp moeten zijn. Pfeijffer legt het verschil uit tussen liberalisme en neoliberalisme: 'Veel Europese liberale partijen hebben liberalisme ingevuld als een zo ongelimiteerd mogelijke vrije markt, wat eigenlijk neoliberalisme is. Ze profileren zich als belangenbehartigers van bedrijven voor maximale winst, terwijl liberalisme ook betekent dat de vrijheid van anderen beschermd moet worden. De vrije markt om die reden aan banden leggen, is dus liberaal.'

Het speelveld ligt open voor écht socialistische en écht liberale partijen die economische en politieke vrijheden van gewone burgers beschermen. Dat zouden volgens Pfeijffer tegenwoordig radicale partijen zijn, en die zijn nodig. 'Er is geen centrum meer. De VS is al een totaal gepolariseerde maatschappij en ook bij ons gaat het hard die kant op.'

Rusland, de VS en Europa

In de Verenigde Staten is het volgens Pfeijffer al te laat. 'Ik denk niet dat daar op korte termijn nog eerlijke verkiezingen worden gehouden. Als de midterms (*de tussentijdse verkiezingen, eind dit jaar, red.*) doorgaan, zal dat op een manier zijn waarop gegarandeerd is dat de Republikeinen winnen. Zoals in Rusland. Met behulp van ICE moet worden toegezien dat uitsluitend "de juiste mensen" stemmen. En er wordt al openlijk gespeculeerd over een, ongrondwettelijke, derde termijn voor Trump.'

Pfeijffer gaat volmondig akkoord met de economische analyses van radicaal socialistische partijen in Europa, maar verschilt met hen van mening over de Russische invasie van

Oekraïne. Volgens hem hebben partijen als PVDA in België, BSW en Die Linke in Duitsland en figuren als Jean-Luc Mélenchon in Frankrijk hun vroegere 'sympathie voor Poetin' sinds de invasie ingewisseld voor een ambigue vorm van 'pseudopacificisme'.

Sinds 24 februari 2022, de dag van de Russische invasie van Oekraïne, zijn we in oorlog met Rusland. Op 28 februari 2025 schaarde president Trump zich aan de zijde van Rusland door Oekraïens president Volodymyr Zelensky [openlijk te vernederen in het Witte Huis](#).

En sinds 5 december 2025 is de VS ook een vijand van de EU: het Witte Huis [publiceerde toen de Nationale Veiligheidsstrategie](#), waarin de vestiging van absolute democratieën in de lidstaten als officiële doelstelling van het Amerikaanse buitenlandbeleid wordt genoemd'. Pfeijffer formuleert het scherp: 'Zorgen voor een overwinning van het fascisme in Europa.'

Maar Europese geesten rijpen traag. 'De bedreiging vanuit Rusland is al lang algemeen aanvaard. Maar de bedreiging uit de VS wordt nog altijd geminimaliseerd. Europese leiders begrijpen dat we niet meer mogen rekenen op de bescherming van de VS tegen Rusland, maar nog niet dat we ons ook moeten beschermen tegen de VS.'

'Dat er nog ergens een plek is waar rechtsstaat, democratie en vrijheid bestaan, de Europese Unie, is een inspiratie voor miljarden mensen.'

Volgens Pfeijffer leggen de VS ons de keuze voor: word absolutistisch of word verpletterd. Ten tijde van de Brexit was de Amerikaanse strategie om de EU te verzwakken door lidstaten aan te moedigen eruit te stappen. 'Nu is het eerder hun bedoeling om de EU van binnenuit zo lang te blokkeren dat ze van karakter verandert. Een regimeverandering. Dat doet de Hongaarse premier Viktor Orbán.'

Aanval op Gaza en Iran

Een derde optie, naast absolutistisch of verpletterd worden, is dat Europa zo snel mogelijk een wereldmacht wordt: 'Een democratische wereldmacht met een sterk gemeenschappelijk leger. Maar snel en Europa, dat gaat moeilijk. Toch is de noodzaak de beste leermeester. Ik denk dat een sterk en waarlijk verenigd Europa voor geen enkele andere wereldmacht hoeft onder te doen. Behalve militair. Dan moeten we daar dus helaas iets aan doen.'

Pfeijffer wijst hier wel op een gevaar: 'De Italiaanse premier Meloni steunt Oekraïne en Europese herbewapening, maar lijkt daarmee de stilte van de EU over haar afbouw van de rechtsstaat in Italië af te kopen. Dat is niet de juiste weg. Europa moet een grote militaire macht worden, juist om de op regels gebaseerde orde en democratie te verdedigen. Niet om slechts een andere speler te worden in een op macht gebaseerde orde.'

'Dat er nog ergens een plek is waar rechtsstaat, democratie en vrijheid bestaan, is een inspiratie voor miljarden mensen. Zoals het oude Athene nog steeds een inspiratie is voor ons. Maar dan moeten we wel echt een consequente kampioen zijn van rechtvaardigheid. En daar is de laatste jaren van alles misgegaan.'

Pfeijffer doelt uitdrukkelijk op de Europese steun voor de genocide in Gaza en de aanval op Iran. 'Toen Rusland een soeverein buurland aanviel, was Europa eensgezind in zijn terechte en scherpe veroordeling. Een vergelijkbare reactie bleef uit toen Israël een soevereine natie begon te bombarderen, en dat reduceert de Europese solidariteit met Oekraïne in de ogen van de wereld met terugwerkende kracht tot een gênante vertoning van selectieve verontwaardiging. Dat was dan ook het einde van de internationale rechtsorde.'

'Europa had zich in de sterkst mogelijke bewoordingen moeten distantiëren van deze misdadige oorlogsdaad. Zéker omdat de EU het Atoomakkoord met Iran afsloot, dat Trump met een leugenachtige oorlogslogica opzegde. Netanyahu wilde liever dat Iran zijn atoomprogramma ongecontroleerd voortzet dan dat hij zich beroofd ziet van redenen om het land te demoniseren als aartsvijand.'

Vastgoed en narcisten

Pfeijffer schrijft ook over nieuwe vormen van 'conflictresolutie' in het Trumptijdperk: de 'vastgoedbenadering' en het 'tevredenstellen van de narcist'. 'Waar gewone mensen een genocide zien, ziet vastgoedontwikkelaar en Trumps schoonzoon Jared Kushner kansen voor vastgoedontwikkeling. Kushners doorbraak voor een Gaza-akkoord kwam bovendien vlak voor de uitreiking van de Nobelprijs voor de Vrede. Toen kon hij Trump zover krijgen om Netanyahu te overhalen tot een wapenstilstand.'

'De bezetting van de Amerikaanse staat door een oligarchische familieclan werkt door tot in het buitenlandbeleid.'

Ook de Amerikaanse druk op de Oekraïense president Zelensky past in de vastgoedbenadering: 'Ofwel geef je ons voordelige toegang tot jullie zeldzame aardmineralen, ofwel leveren wij jullie uit aan de Russische agressor.'

Dit lijkt volgens Pfeijffer het model te worden van de zogenaamde *Board of Peace of Vredesraad* van Trump: oorlogen stoppen als kans op zelfverrijking. 'Je kan een conflict "oplossen" door er niet de politieke logica van een vredesproces op toe te passen, maar de economische logica van chantage en winstbejag. De bezetting van de Amerikaanse staat door een oligarchische clan en een familieclan werkt door tot in het buitenlandbeleid. Er wordt geen enkele moeite gedaan om dit te verbergen.'

Verzet

In het laatste hoofdstuk van *Absolute Democratie* lijkt Pfeijffer zich neer te leggen bij de voortekenen: de democratische rechtsstaat zal steeds meer terrein verliezen.

'Het lijkt alsof er een draaiboek circuleert, deels bedacht door Viktor Orbán en zijn denktanks. Hongaren met ervaring in het ontmantelen van de democratie hebben hun kennis gedeeld met het team rond Trump. Partijen die de democratie verdedigen, zijn veel minder georganiseerd. Mensen maken zich niet genoeg zorgen. Zoek kennis op. Mijn boek is

een pleidooi voor betrokkenheid, tegen onverschilligheid, voor weerbaarheid.'

Op 15 maart 2025 kwamen zo'n 40.000 Italianen samen op de Piazza del Popolo in Rome om te demonstreren vóór de EU en tegen het autoritaire beleid van Giorgia Meloni. Exact een jaar later stroomden 200.000 Hongaren door de straten van Boedapest, tegen Orbán.

'Zo'n manifestaties zijn mooi,' vindt Pfeijffer, 'maar ze zijn nog geen coherente strategie die de ernst van de situatie weerspiegelt. Europese burgers zijn via hun stemrecht een machtsfactor. Als we hun bewust maken van wat er op het spel staat, zou dat via de stembus tot verandering kunnen leiden. In Europa is het misschien nog niet te laat.'

Absolute Democratie van Ilya Leonard Pfeijffer in het kort

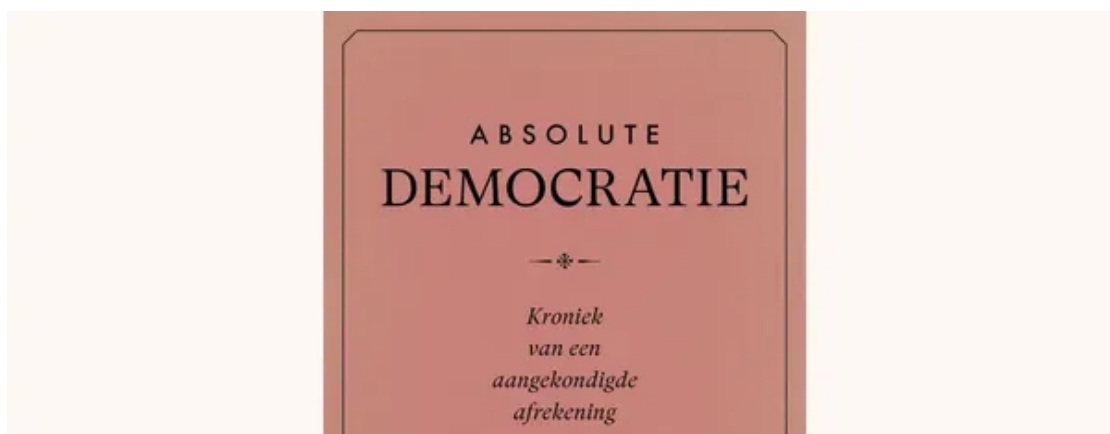
Het kapitalisme heeft geleid tot groeiende economische ongelijkheid en de klimaatcrisis, wat sociale onvrede aanwakkert. Herverdeling en matiging van groei zijn nodig.

Maar om dat te vermijden, zoeken sommige economische en politieke elites hun toevlucht tot extreemrechts. Dat wakkert rancune tegen zondebokken (migranten) aan en leidt de aandacht af van de echte oorzaken. Daarvoor zijn big tech en autoritaire leiders een alliantie aangegaan.

De pijlers van de liberale democratie, vooral de onafhankelijke rechtspraak, vrije pers en 'linkse' activisten, vormen daarbij obstakels. Daarom worden ze aangevallen en wordt de bevolking tegen hen opgezet. Zo ontstaat steun voor 'absolute democratieën', waarin 'sterke leiders' een gevoel van controle creëren via maatregelen tegen zondebokken, rechters en media.

De echte problemen blijven echter bestaan, waardoor steeds harder beleid nodig is om dat gevoel van controle te behouden. Zo ontstaat een vicieuze cirkel van meer ongelijkheid, een verergerende klimaatcrisis, toenemende conflicten en de opmars van fascisme, met afbouw van rechten zoals persvrijheid en vrije meningsuiting.

Er is maar één uitweg: de oorzaken zelf aanpakken.

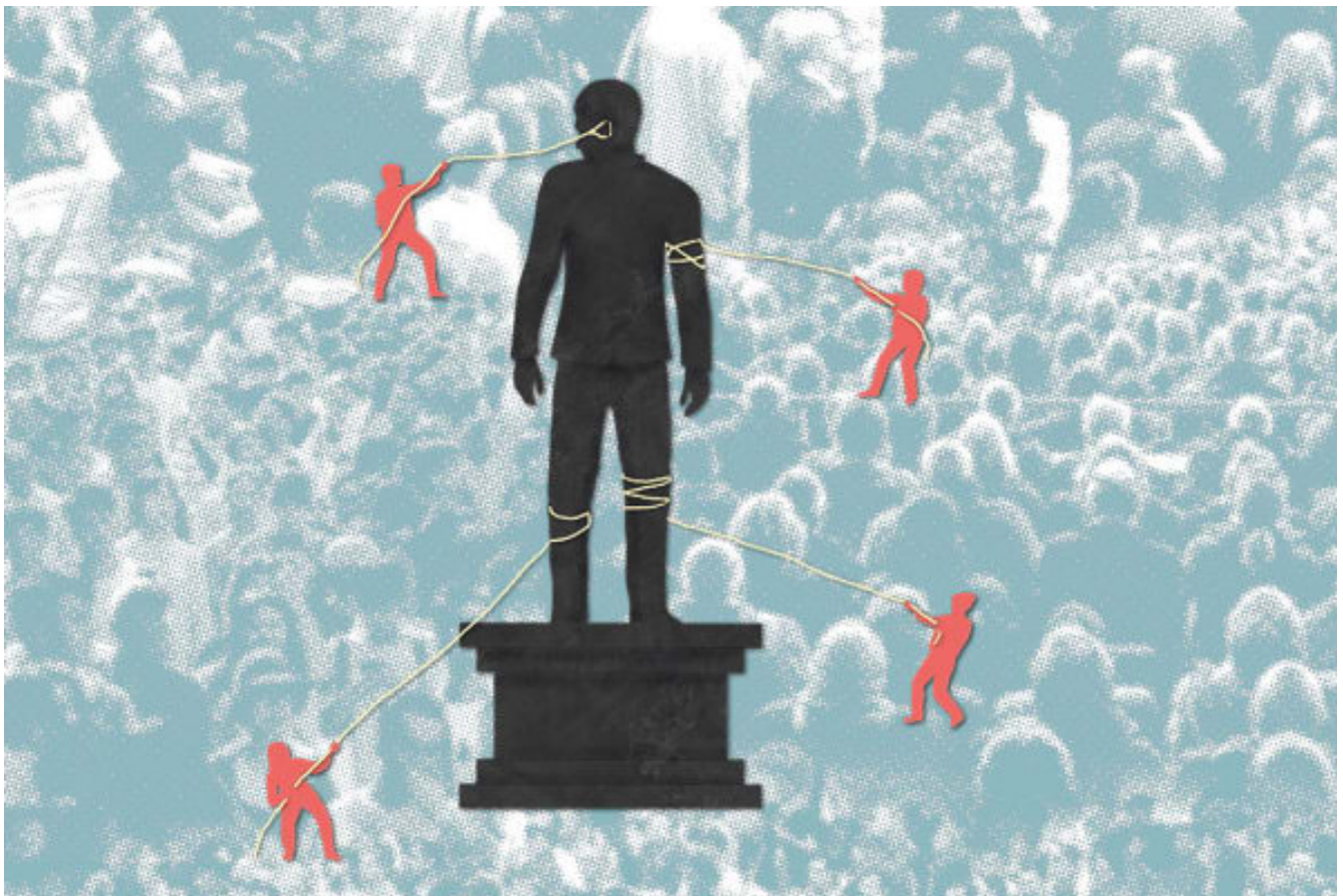


Ilja Leonard
Pfeijffer



Absolute Democratie: kroniek van een aangekondigde afrekening, Ilja Leonard Pfeijffer. Uitgegeven door De Arbeiderspers, 2026, 320 blz.

Uit het MO*dossier De democratie vecht terug



Wie stuit de opmars van autoritaire leiders?



Overall ter wereld tuigen 'sterke mannen' autoritaire regimes op. Maar er is ook verzet.

5 mrt. 25